

SFERIČNI I PTICOLIKI BALZAMARIJI IZ ARHEOLOŠKOG MUZEJA SPLIT

UDK 904 (497.5) "652"

Primljeno/Received: 1999. 10. 15.

Prihvaćeno/Accepted: 1999. 11. 12.

Zrinka Buljević
HR-21000 Split
Arheološki muzej
Zrinko-Frankopanska 25

Sferični i pticoliki balzamariji iz Arheološkog muzeja Split do sada nisu objavljivani. Pripadaju najranijoj produkciji balzamarija od slobodno puhanog stakla. Korišteni su u pogrebnim obredima, ali nisu spaljivani. Većinom su nađeni u Saloni, a podrijetlo im tražimo u zapadnim radionicama, većinom u sjevernoitalskim. Datiramo ih, na temelju analogija, od Augustovog do flavijevskog doba.

Ključne riječi: balzamarij, Salona, sjevernoitalske radionice

SFERIČNI BALZAMARIJI

Od sferičnih balzamarija koji se čuvaju u Muzeju jedan je iz Salone, a ostalima je nalazište nepoznato. Sferični balzamariji se javljaju u monokromnoj (kat. br. 1, 2, 3 i 5) i u polikromnoj varijanti, mogu biti ukrašeni staklenim nitima apliciranim na vruću stijenu (kat. br. 4) ili dekorirani štrcanjem. Tip je osobito čest u sjeverozapadnoj rimskoj Italiji (Locarno-Solduno, Losone, Minusio, Muralto, Tenero, Angera, Novara, Sillavengo, Vercelli, Palazzuolo, Vercellese, Biella, Parabiago, Alba, Pavia, Gropello Cairoli), rijedak u Lombardiji (Milano), a gotovo je *izočan* u venetskom području (Adria) i u Emiliji (Capri). Većinom su, dakle, proizvođeni u radionicama na području između rijeke Ticino i Piemonta. S obzirom na broj otkrivenih balzamarija moguće je izdvojiti jednu radionicu sa središtem u Locarno-Muralto. Rijetki su u srednjoj i južnoj Italiji (Pompeji, Settefinestre, Taranto, Lipari) i na Mediteranu. Veoma su rašireni na rajnskom području,

u Galiji, Germaniji (Dahlem, Xanten, Vitodurum, Magdalensberg, Trier, Köln, Novaesium, Bingen, Nijmegen, Hunnerberg, Weisenau, Fouches, Chantemelle); obično se uzima da su izravan import iz sjeverne Italije, ali nije nevjerovatno ni da predstavljaju prvu fazu rajnske produkcije koja je uvelike bila pod utjecajem radnika cisalpinske provenijencije. Primjerci iz Magdalensberga, Arlesa i Knossosa mogu se držati izravnim italiskim importom, a primjerci iz sjeverozapadne Francuske (Normandia, Ile de France) mogu se držati rajnskim importom.¹

Ovim je balzamarijima različitih dimenzija zajedničko obilježje veoma kratak vrat, što ukazuje na činjenicu da su morali biti zapečaćeni, zatvoreni na vruće, te da su im se vratovi, ako su bili nešto duži, morali odlomiti kako bi se izvadio sadržaj (Biaggio Simona 1991: 120).

O sadržaju ovih balzamarija imamo krontroverzne podatke; kemijske analize provedene na ostacima iz balzamarija iz Tenere, te balzamarija iz Vechtena, Xantena

¹ De Tommaso 1990: 40-41/42, tip 6; Biaggio Simona 1991: 120-124, T. 13 i 14, fig. 12, 51, 53; 121/122, bilj. 10-12; Isings 1957, forma 10, 25, 26; Goethert-Polaschek 1977: 253-256, forma 155, kat. br. 1489-1524, T. 79; Id. 1980: T. B. 10, 17, 5, 13, 11, 6, 12; Roffia 1993: 100, 101, bilj. 9 i 10, kat. br. 100 na str. 109; Bolla 1988: T. XXXI, CXXIV. 5, kat. br. 9/29 na str. 61, 58 i 170; Kisa 1899: kat. br. 313, T. XXX. 259; Follmann-Schulz 1992, kat. br. 50, 91/92; sl. na str. 93; Bonnet-Borel 1997: 44, 45, AVV 114, T. 22; Sennequier 1994: T. 1; fig. 3; Carington Smith 1982: 270, kat. br. 2-11, tip. Isings 10, T. 36, b; fig. 4

i Knossosa pokazale su da je u prvospomenutom bila smjesa vina i smolastih supstanci, a pudera, odnosno mješavine $MnCO_3$ i $MnSO_3$, u ostalima. Vinski sastojak ne upućuje na to da je balzamarij sadržavao vino, već na to da je jedna takva supstanca korištena kao otapalo u postupku maceracije aromatičnih biljaka za dobivanje kozmetičkih preparata. Iz ovoga možemo zaključiti da su sferični balzamariji uglavnom punjeni kozmetičkim prahom analognom, s obzirom na uporabu, današnjem puderu (De Tommaso 1990: 41; Biaggio Simona 1991: 121, bilj. 8 i 9; Isings 1957, forma 10, 26).

Na primjercima iz Muralta i Bonna unutar stijenke pričvršćeno je tanko metalno ogledalce u obliku diska. U rimskom *vicusu* Vitudurumu (Oberwinterthur) nađeno je mnoštvo ovakvih ulomaka od olova protumačenih kao konveksna ogledalca kakva se mogu naći unutar sferičnih balzamarija, a koja su nakon uporabe balzamarija izvađena, pa aplicirana vjerojatno na tkanine. U Esvresu (Francuska) su nađena dva balzamarija u cijelosti prevučena tankim reflektirajućim metalnim slojem dobivenim vjerojatno zagrijavanjem metala što je brzim rotiranjem prijanjao uz unutrašnjost stijenke. Vjerojatno su služili za postizanje efekta odraza, dekorativnosti, a kako su nađeni i izvan balzamarija, pretpostavlja se da su imali apotropijsku namjenu.²

Sferični balzamariji izrađivali su se od augustovog (Angera, Gropello Cairoli) do flavijevskog doba (Solduno), s osobitim naglaskom na Tiberijevo-Klaudijevo razdoblje (De Tommaso 1990: 40-41/42, tip. 6; Biaggio Simona 1991: 123, bilj. 15; Roffia 1993: 101; Bolla 1988: 170, 58/59). Važno je napomenuti da i sferični balzamariji od bezbojnog stakla ili od stakla sa svijetlim modričastim odsjajem (kat. br. 1-4) pripadaju ranoj produkciji, potvrđeni su u ukopima 2. četvrtine i sredine 1. st. poslije Krista (Biaggio Simona 1991: 123 /Muralto, Solduno/; Roffia 1993: 101). Naši su sferični balzamariji (kat. br. 1-4) uvezeni iz neke od zapadnih radionica, vjerojatno sjevernoitalske. Istaknimo da je balzamarij pod kat. br. 5 napravljen od tamnozelenog teškog stakla što možda upućuje na različito radioničko podrijetlo ili namjenu. U Settefinestre je nađen sličan balzamarij od modrog stakla, također izrazito debelih stijenki; ta okolnost navodi na pomisao o lokalnoj proizvodnji osobitom tehnikom lijevanja u kalup (De Tommaso 1990: 40/41). Prema tomu i naš balzamarij

će biti lokalni proizvod ili je pak import iz srednje Italije. Nekarakteristično zaravnjeno dno balzamarija pod kat. br. 1 možda upućuje na lokalnu imitaciju tipa.

PTICOLIKI BALZAMARIJI

Pticoliki su balzamariji osobito rašireni u sjeverozapadnoj rimskoj Italiji (Biella, Vercelli, Novara, Sillavengo, Torino, Muralto, Minusio, Locarno, Losone, Tenero, Angera, Gropello Cairoli, Garlasco, S. Lorenzo di Parabiago-Milano, Pavia, Cavarzere, Viadana, Adria, Aquileia, Bologna), u srednjoj i južnoj Italiji (Pompeji, Herculaneum, Luni, Taranto, Messina), poznati su primjerci iz rajnskog područja, Germanije i Galije (Trier, Köln, Xanten, Weisenau, Nîmes, Nijmegen), a sporadične su i rijetke potvrde ovoga tipa u Panoniji, Dalmaciji i u istočnom Mediteranu (Solun, Knossos, Heraklion).³

Proizvodili su se već u Augustovo doba (Gropello Cairoli, Minusio) sve do flavijevskog doba (Sillavengo, Herculaneum) kada su površnije izrađeni. Pticoliki balzamariji iz Kampanije su većih proporcija od sjevernoitalskih. Pticoliki balzamariji, u literaturi često nazivani golubicama, uvedeni su na tržište istovremeno sa sferičnim balzamarijima. Proizvodnja ovoga tipa gasila se prema kraju 1. st., a najmlađi primjerci datirani su u početak 2. st. (De Tommaso 1990: 89, tip 80; Biaggio Simona 1991: 128; Isings 1957, p. 27, forma 11; Calvi 1968: 108; Facchini 1998b: 131, bilj. 10, čini se da su minijaturni primjerci najmlađi).

U Muzejskoj zbirci čuvaju se četiri gotovo cijela primjerka (kat. br. 16-19), te samo gornji dijelovi balzamarija, odnosno ptičje glave i vratovi (kat. br. 6-15). Balzamarijima pod kat. br. 14, 15, 17 i 18 nepoznato je nalazište; ostali su iz Salone. Tri su balzamarija modre boje (kat. br. 8, 9, 11), šest je bezbojnih, zelenkastog odsjaja (kat. br. 6, 7, 10, 13, 15, 16, 18 i 19), a tri su od stakla žute boje (kat. br. 12 i 14), odnosno žutog odsjaja (kat. br. 17).

Pticoliki balzamariji su se, poput sferičnih, zatvarali na vruće. I dobro očuvani primjerci imaju odlomljen rep - dio kojeg je trebalo razbiti kako bi se došlo do tekućine ili praha koji su sadržavali. Zajedno s repom mogli su doseći i do 30 cm (Facchini 1998a: 131). U nekima su sačuvani sasušeni bjelkasti ili crveni ostatci. Provode se analize kako bi se ustanovilo radi li se o smolastim ostacima tekuće supstance ili pak o

² Biaggio Simona 1991: 120, bilj. 4 i 5 (Esvres), 121, bilj. 6 (Bonn), kat. br. 176.1.253, fig. 52: olovo se tali na niskoj temperaturi i svjetluca

³ De Tommaso 1990: 89, tip. 80; Biaggio Simona 1991: 125-128, osobito 127, bilj. 23-27; T. 14 i 15, fig. 12, 54 i 55; Isings 1957: 27, forma 11; Calvi 1968: 107/108, T. 18. 2, kat. br. 261; Fadić 1997, *infundibulum*: 90, kat. br. 212, na str. 204: autor datira ovaj dalmatinski, vjerojatno salonitanski primjerak u razdoblje od sredine 1. do sredine 2. st. poslije Krista; Facchini 1997: 131-136, bilj. 7; Facchini 1998b: 25, T. I. 1; Bacchelli, 112, T. X. 2; Goethert-Polaschek 1977: 257, forma 157, kat. br. 1526-1530, T. 26, 79, 80; vjerojatno sredina 1. st. poslije Krista; Goethert-Polaschek 1980: T. 5, 4; Follmann-Schulz 1992, kat. br. 49, 91, sl. na str. 93; Kisa 1899: 48, 143/144, kat. br. 222-223, T. XXVI. 205-206; Sennequier 1994: T. 1; fig. 3: HNZZ; Carington Smith 1982: 272, kat. br. 12-16, tip Isings 11, T. 36. c, d, e; Damevski 1976: 64, bilj. 13, T. III, sl. 2 (Split)

kozmetičkom puderu kao kod sferičnih balzamarija. U balzamariju iz Locarna nađena je vinska supstanca, vjerojatno korištena kao otapalo u postupku maceracije aromatičnih biljaka za dobivanje kozmetičkih preparata, torinski primjerak je bio dobrim dijelom napunjen nekom tekućinom, a u ostalim balzamarijima ovoga tipa naden je kozmetički puder, baš kao i u sferičnim balzamarijima.⁴ Na stijenkama balzamarija pod kat. br. 18 sačuvao se skrtnut sadržaj ružičaste boje, vjerojatno puder.⁵

Pticoliki balzamariji su se koristili i u pogrebnim obredima. U grobovima (Muralto, Minusio) su nađeni uz sferične balzamarije, te uz balzamarije sferičnoga ili piriformnoga tijela, uz cjevaste balzamarije, a često su im, kao i sferičnima, pridruženi stakleni štapići. Prilog su, kao i sferični balzamariji, u ženskim grobovima.⁶ U dječjim grobovima na tičineškom području nađeni su minijturni pticoliki balzamariji s odlomljenim repom (Facchini 1998a).

Još je Isings pretpostavila sjevernoitalsku proizvodnju pticolikih balzamarija. Rasprostranjeni su, kao i sferični balzamariji, u geografskoj zoni kanton Ticino - Lomellina - Piemont; osobito su česti u Locarnu, Muralto i Minusiu. Takva rasprostranjenost i gustoća nalaza opravdavaju pretpostavku o sjevernoitalskoj radionici, a omogućuju i preciznije ubiciranje radionice Locarno-Muralto (Biaggio 1991: 127, bilj. 28; Isings 1957: 27, forma 11; Calvi 1968: 107/108). Najvjerojatnije su i naši balzamariji import iz ove sjevernoitalske radionice, a s obzirom da su im okolnosti nalaza nepoznate datiramo ih u 1. st. poslije Krista, od augustovog-tiberijevog do flavijevskog doba.

KATALOG⁷

Sferični balzamariji

1. G 95; Salona

vis. 5,2, pr. tijela 5,6 cm, unutrašnji pr. otvora 1 cm; prozirno staklo modričastozeleone nijanse, slijepljen, nešto zračnih mjehurića, reljefni tragovi razvlačenja smjese, dosta manje prozirnih i neprozirnih mliječnobijelih mrlja, tragovi zelene sedefaste irizacije; dno je blago konkavno, tijelo je nešto uže u gornjem dijelu, obod je prstenasto profiliran i zaravnjen

2. G 1855; nepoznato nalazište;

sačuvana vis. 3,25 cm, pr. tijela 3,55 cm, unutrašnji pr. otvora 4 mm; gotovo bezbojno staklo, masa manje prozirnih i neprozirnih, mliječnobijelih do smečkastih mrljica, te zračnih mjehurića, odlomljen vrat;

sferični balzamarij zaobljenog dna

3. G 1890; nepoznato nalazište

vis. 3,5 cm, pr. tijela 3,6 cm, unutrašnji pr. otvora 4 mm;

gotovo bezbojno staklo, masa manje prozirnih mrljica, smečkastih mrljica i zračnih mjehurića, odlomljen vrat;

sferični balzamarij zaobljena dna

4. G 1854; nepoznato nalazište;

sačuvana vis. 4,05 cm, pr. tijela 4 cm, pr. vrata 5 mm, deb. stijenke 0,5 mm;

prozirno staklo tamnomodre boje sa spiralno apliciranom niti od neprozirnobijeloga stakla, dosta manje prozirnih mrljica, zračni mjehurići koncentrirani su na obodu, odlomljen je dio stijenke po sredini balzamarija, od mjesta loma širi se po jedna pukotina prema dnu balzamarija, predzadnjem redu prema obodu nedostaje dio bijele niti, odlomljen je vrat;

sferični balzamarij zaobljenog dna

5. G 1856; nepoznato nalazište

vis. 7,9 cm, pr. tijela 8,6 cm, pr. vrata 3,3 cm; staklo tamnozeleno boje, propušta svjetlost, reljefni tragovi razvlačenja smjese, niz oštećenja na površini stijenke, trag metalnog držača na dnu?

Sferični balzamarij debelih stijenki blago zaravnjenoga dna, stabilan

Pticoliki balzamariji

6. G. 1283; vjerojatno potječe iz Salone, nađeno između 1880. i 1894. g. iz zbirke Maroli, Bulić inventirao 1897. kao vrat labuda, dječja igračka;

sač. vis. 6,1 cm, pr. vrata 1-1,1 cm, šir. glave 1,3

⁴ Biaggio Simona 1991: 126, bilj. 19-21; Facchini 1998b: 25, T. 1, od dva primjerka iz torinskog Museo di Antichità na fotografiji, onaj iz Rovasende još je zapečaćen, ispunjen tekućim balzomom, vjerojatno cvjetnim parfemom.

⁵ Zahvaljujem mr. sc. Ireni Drmic, asistentici na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Splitu - Zavod za medicinsku kemiju i biokemiju, što je uzela uzorak za kemijsko analiziranje.

⁶ Biaggio Simona 1991: 126; Facchini 1998b: 25; u Muzeju se čuva više primjeraka staklenih štapića koji imitiraju slične metalne, koštane i jantarne oblike

⁷ Brojevi crteža i fotografija odgovaraju kataloškim brojevima predmeta. Crteži su u mjerilu 1:2.

cm, deb. kljuna 0,2 cm, deb. glave s kljunom 2,1 cm, deb. stijenke 0,5 mm;

gotovo bezbojno staklo zelenkastog odsjaja, uzdužni tragovi razvlačenja staklene smjese i malo uzdužnih zračnih mjehurića, s desne strane glave i vrata zamrljano staklo mliječne boje;

gornji dio balzamarija u obliku dugovrate ptice, labuda, s pravilnim, gotovo cilindričnim vratom što se blago širi prema tijelu i pravilno zaobljenom glavom s horizontalno isturenim kljunom

7. G 1080; Salona;

Sač. vis. 5,4 cm, pr. vrata 0,9-1 cm, šir. glave 1,25 cm, deb. kljuna 0,3 cm, deb. glave s kljunom 2 cm, deb. stijenke 0,5 cm;

gotovo bezbojno staklo zelenkaste nijanse, uzdužni tragovi razvlačenja, na prednjoj strani glave vidi se nepravilna unutrašnja pukotina koja uokviruje kljun; gornji dio balzamarija u obliku dugovrate ptice, labuda, s pravilnim, gotovo cilindričnim vratom što se blago širi prema tijelu i pravilno zaobljenom glavom s horizontalno isturenim kljunom, pri puhanju, odnosno izvlačenju balzamarija, kljun je ostao na lijevoj strani glave, da bi bio centriran puhač ga je pomaknuo udesno tako da je desni dio glave uz kljun blago udubljen

8. G. 1284; vjerojatno potječe iz Salone, nađeno između 1880. i 1894.g., iz zbirke Maroli, Bulić inventirao 1897. kao vrat labuda, dječja igračka;

sač. vis. 5,5 cm, pr. vrata 1,05-1,35 cm, šir. glave 1,2 cm, deb. kljuna 0,25 cm, deb. glave s kljunom 2,3 cm, deb. stijenke 0,5 mm;

prozirno staklo modre boje, uzdužni tragovi razvlačenja staklene smjese i malo uzdužnih zračnih mjehurića, ispod kljuna i po glavi smečkaste mrlje, irizacija; gornji dio balzamarija u obliku dugovrate ptice, labuda, s pravilnim, gotovo cilindričnim vratom što se blago širi prema tijelu i pravilno zaobljenom glavom s blago gore isturenim kljunom

9. G 1282; vjerojatno potječe iz Salone, nađeno između 1880. i 1894. g., iz zbirke Maroli, Bulić inventirao 1897. kao vrat labuda, dječja igračka;

sač. vis. 5 cm, pr. vrata 1,15-1,25 cm, šir. glave 1,5 cm, deb. kljuna 0,8-0,3 cm, deb. glave s kljunom 2,55 cm, deb. stijenke 0,5 cm;

prozirno staklo modre boje, uzdužni tragovi razvlačenja staklene smjese i malo uzdužnih zračnih mjehurića, uzdužna raspuklina na glavi i nepravilna, dijagonalna s prednje strane glave, iznad kljuna;

gornji dio balzamarija u obliku dugovrate ptice, labuda, s pravilnim, gotovo cilindričnim vratom što se blago širi prema tijelu i pravilno zaobljenom

glavom s blago gore isturenim kljunom plosnatim u korijenu, a šiljastim na vrhu

10. G 1285; vjerojatno potječe iz Salone, nađeno između 1880. i 1894. g., iz zbirke Maroli, Bulić inventirao 1897. kao vrat labuda, dječja igračka;

sač. vis. 5,5 cm, pr. vrata 1-1,3 cm, šir. glave 1,05 cm, deb. kljuna 0,25 cm, deb. glave s kljunom 2,25 cm, deb. stijenke 0,5 mm; gotovo bezbojno staklo zelenkaste nijanse, uzdužni tragovi razvlačenja staklene smjese, dosta uzdužnih i kružnih zračnih mjehurića, slijepljen je sačuvan ulomak dna vrata; gornji dio balzamarija u obliku dugovrate ptice, labuda, s pravilnim, gotovo cilindričnim vratom što se blago širi prema tijelu i pravilno zaobljenom glavom s pravilnim, blago gore isturenim kljunom

11. G 686; Salona; sač. vis. 6 cm, pr. vrata 1,1-1,3 cm, šir. glave 1,15 cm, deb. kljuna 0,3 cm, deb. glave s kljunom 1,5 cm, deb. stijenke 0,5 mm;

prozirno staklo tamnomodre boje, neznatni uzdužni tragovi razvlačenja staklene smjese, nešto uzdužnih i kružnih zračnih mjehurića, odlomljen kljun pri dnu vrata, početak raspadanja površine stijenke;

gornji dio balzamarija u obliku dugovrate ptice, labuda, s pravilnim, gotovo cilindričnim vratom što se blago širi prema tijelu i pravilno zaobljenom glavom s kljunom pomaknutim ulijevo, na desnoj strani glave jedna staklena grudica (slučajno?) sugerira oko

12. G 625; Salona

sač. vis. 3,75 cm, pr. vrata 1,05 cm, šir. glave 1,5 cm, deb. kljuna 0,3 cm, deb. glave s kljunom 1,5 cm, deb. stijenke 0,75 mm;

prozirno staklo neodređene tamnožute boje, pukotina na tjemenu, s jedne strane porozna, deteriorirana površina (taljenje?), jedan zračni mjehur na prednjoj strani glave;

gornji dio balzamarija u obliku dugovrate ptice, labuda, s vratom sačuvanim samo u gornjem dijelu, na prijelazu u glavu, na tom dijelu je eliptičkog presjeka i zaobljenom glavom s uzdignutim, ponešto izvijenim kljunom

13. G 688; Salona;

sač. vis. 5,5 cm, pr. vrata 1,3-1 cm, sač. šir. glave 1,1 cm, deb. stijenke 0,5 mm;

prozirno staklo zelene nijanse, nešto smečkastih i manje prozirnih mrljica, dosta uzdužnih zračnih mjehurića, nedostaje veći dio glave s kljunom i cijelo tijelo; gornji dio balzamarija u obliku dugovrate ptice

14. G 1891; nepoznato nalazište;

sač. vis. 7,2 cm, pr. vrata 1,3-0,95 cm, pr. glave 1,3 cm, deb. stijenke 0,5 mm; prozirno staklo tamnožute boje, mliječnobijele mrlje s unutrašnje strane, izraziti tragovi razvlačenja staklene smjese po vratu, zračni mjehurići, tragovi crvenozelene irizacije, nedostaje prednji dio glave;

gornji dio balzamarija u obliku dugovrate ptice

15. G 1892; nepoznato nalazište;

sač. vis. 5,3 cm, pr. vrata 1,2-1,05 cm, duž. glave s kljunom 3,25, šir. glave 1,3 cm, deb. stijenke 0,5 cm;

prozirno, gotovo bezbojno staklo zelenkastog odsjaja, izraziti tragovi razvlačenja i uzdužni zračni mjehurići; gornji dio pticolikog balzamarija

16. G 57; Salona;

sačuvana vis. 6,34 cm, vis. tijela 3,6 cm, šir. tijela 4 cm, sačuvana duž. tijela 7,7 cm, pr. vrata 1 cm, sač. šir. glave 1,2 cm, deb. stijenke 0,5 mm;

prozirno staklo zelene nijanse, dosta manje prozirnih, nešto neprozirnih, mliječnobijelih mrljica, zračni mjehurići uočljivi su osobito po tragovima razvlačenja staklene smjese na vratu, prednjoj i desnoj strani tijela, dva zračna mjehurića ispupčena su iz stijenke na leđima, nedostaje veći dio glave, uglavnom prednji, slijepljen je dio repa, nedostaje vrh repa, tragovi ljubičastozeleone irizacije;

balzamarij u obliku ptice velikoga tijela stoji na blago zaravnjenom dnu

17. G 1838; nepoznato nalazište

vis. 8,5 cm, pr. vrata 1-0,8 cm, šir. glave 0,8 cm, deb. glave s kljunom 1,1 cm, deb. tijela 4,25 cm,

vis. tijela do 4,4 cm, sač. duž. tijela 8,65 cm, deb. stijenke 0,5 mm;

prozirno staklo žućkaste nijanse, dosta manje prozirnih i neprozirnih, mliječnobijelih mrljica, odlomljeni su rep i kljun;

balzamarij u obliku ptice velikoga tijela, dno je blago konkavno, balzamarij ne može stajati

18. G 1893; nepoznato nalazište;

vis. tijela 2,5 cm, duž. tijela 7,75 cm, pr. vrata 1,2-1 cm, duž. glave s kljunom 1,65 cm, šir. glave 1,05 cm;

gotovo bezbojno staklo, slijepljen (bio je sačuvan u više dijelova, sa sadržajem skrnutim na stijenkama, 10. 5. 1999. ostrugan je uzorak za kemijske analize), nedostaje vrh repa i ulomčić stakla na prednjem dijelu tijela, dosta neprozirnih, mliječnobijelih mrljica, osobito na prednjem dijelu tijela, nekoliko rozih mrljica - ostatka sadržaja fiksirano je na prednjem dijelu tijela, tragovi razvlačenja i mjehurići zraka uočljivi su na glavi vrata;

balzamarij u obliku ptice, glava je pravilno zaobljena, kljun je isturen vodoravno u blagom oblom nagibu prema dolje, nedugi vrat prelazi u tijelo koje je oblije s desne strane, dno je blago zaravnjeno, balzamarij na njemu ne može stajati

19. G 1789; vjerojatno Salona;

vis. 9,2 cm, šir. 3,8 cm, duž. 8,6 cm.

gotovo bezbojno staklo, slijepljen, nedostaje vrh repa;

Fadić I., *Trasparenze imperiali*, kat. br. 212 na p. 204, p. 90⁸

⁸ U nemogućnosti smo dati detaljniji opis jer je balzamarij u Anconi, gdje je nakon Rima, Lisabona i Venecije prenijeta navedena izložba, stoga se koristimo opisom iz objave koji je detaljniji od onoga u Muzejskoj inventarnoj knjizi.

POPIS LITERATURE

- Bacchelli 1998 B. Baccheli, Contributi sulla Collezione Gorga. Gli unguentari: analisi tipologica e quantitativa, Il vetro dell'anichità all'età contemporanea: aspetti tecnologici, funzionali e commerciali. Atti 2e giornate nazionali distudio. AIHV - Comitato nazionale italiano 14-15 Dicembre 1996 Milano, Milano 1998, 109-113
- Bolla 1988 M. Bolla, Le necropoli romane di Milano, Notizie dal Chiostro del Monastero Maggiore. Rassegna di studi del Civico Museo Archeologico e del Civico Gabinetto Numismatico di Milano, Supplemento V, Milano 1988
- Bonnet Borel 1997 F. Bonnet Borel, *La verre d'époque romaine à Avenches - Aventicum*, Typologie générale, Avenches 1997
- Biaggio Simona 1991 S. Biaggio Simona, *I vetri romani provenienti dalle terre dell'attuale Cantone Ticino*, Locarno 1991
- Calvi 1968 M. C. Calvi, *I vetri romani del Museo di Aquileia*, Aquileia 1968
- Carington Smith 1982 J. Carington Smith, A Roman Chamber Tomb on the South-East Slopes of Monasteriaki Kephala, Knossos, The Annual of the British School at Athens 77, London 1982, 255-293
- Damevski 1976 V. Damevski, Pregled tipova staklenog posuda iz italskih, galskih, mediteranskih i porajnskih radionica na području Hrvatske u doba Rimskog Carstva, Antičko steklo v Jugoslaviji, Materijali XI, Ljubljana 1976, *Separatum: Arheološki vestnik* 25 (1974) 19-210, 62-87
- De Tommaso 1990 G. De Tommaso, Ampullae vitreae. Contenitori in vetro di unguenti e sostanze aromatiche dell'Italia romana (I sec. a.C.-III sec. d.C.), *Archaeologica* 94, Roma 1990
- Facchini 1998a Facchini G. M., Il balsamario a forma di colomba, Vetro e vetri. Preziose iridescenze, Milano 1998, 131-136
- Facchini 1998b G. M. Facchini, La circolazione dei vetri romani nel Piemonte antico, Il vetro dell'anichità all'età contemporanea: aspetti tecnologici, funzionali e commerciali. Atti 2e giornate nazionali di studio. AIHV - Comitato nazionale italiano 14-15 Dicembre 1996 Milano, Milano 1998, 25-30
- Fadić 1997 Fadić I., *Trasparenze imperiali. Vetri romani dalla Croazia*, katalog izložbe, Rim 1997, 75-246
- Follmann-Schulz 1992 A. B. Follmann-Schulz, *Die römischen Gläser im Rheinischen Landesmuseum Bonn*, Bonn 1992
- Goethert-Polaschek 1977 K. Goethert-Polaschek, *Katalog der römischen Gläser Rheinischen Landesmuseum Trier*, Mainz am Rhein 1977
- Goethert-Polaschek 1980 K. Goethert-Polaschek, *Römischen Gläser im Rheinischen Landesmuseum Trier*, Trier 1980
- Isings 1957 C. Isings, *Roman Glass from Dated Finds*, Groningen/Djakarta 1957
- Kisa 1899 A. ed. Kisa, Die antiken Glaeser der frau Maria vom Rath geb. Stein zu Koeln, Bonn 1899
- Roffia 1993 E. Roffia, *I vetri antichi delle civiche raccolte archeologiche di Milano*, Milano 1993
- Sennewuier 1994 G. Sennequier, Roman Glass Found in Upper Normandy, *Journal of Glass Studies* 36, Corning, New York 1994, 56-66

SUMMARY

SPHERICAL AND BIRD-SHAPED BALSAMARIA FROM THE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM IN SPLIT

Key words: *balsamarium*, *Salona*, northern Italic workshops

Bird-shaped and spherical balsamaria were closed after having been formed by blowing while the glass was still molten, and after having been filled with their contents. Thus the majority of spherical balsamaria have been found with a broken top, ending in a narrow neck, and the bird-shaped ones are usually missing the tip of the tail. It can be concluded from this that the receptacle was produced and filled at the same place, and the contents may also have been made there. The walls of one bird-shaped balsamarium (cat. no. 18) in the Archaeological Museum in Split contained a preserved hardened content, probably cosmetic powder.

Five spherical balsamaria are preserved in the Museum, one from *Salona* (cat. no. 1), and the other from

unknown sites (cat. nos. 2-5). The Salonitan *balsamarium* perhaps represents a local imitation of this western type, as is indicated by the uncharacteristic flattened base. A *balsamarium* of unusually thick walls (cat. no. 5) is either a local product or a central Italic import. The rest were most probably produced in some northern Italic workshop. While noting that all the circumstances of discovery are unknown, the balsamaria are dated from the Augustan to the Flavian periods.

Ten of the fourteen bird-shaped balsamaria in the Museum come from *Salona* (cat. nos. 6-13, 16, 19), and the remainder as from unknown sites (cat. nos. 14, 15, 17, 18). They appear to be northern Italic products, probably from the Locarno-Muralto workshops. They are contemporaneous to the spherical balsamaria.

The spherical and bird-shaped balsamaria were placed in female graves.

Translated by B. Smith-Demo

1

2

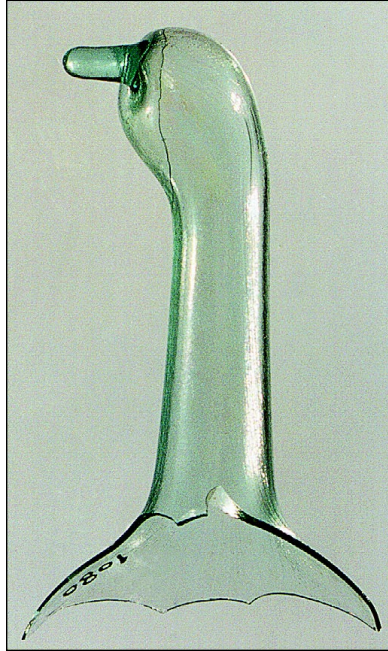
3

4

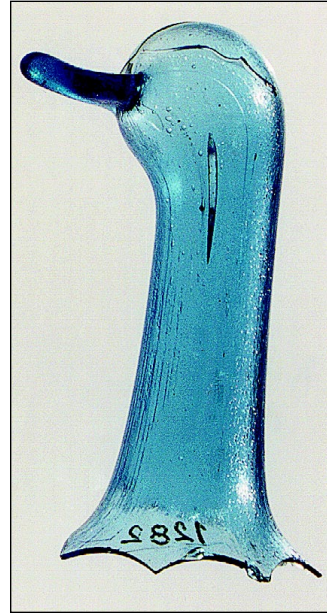
5

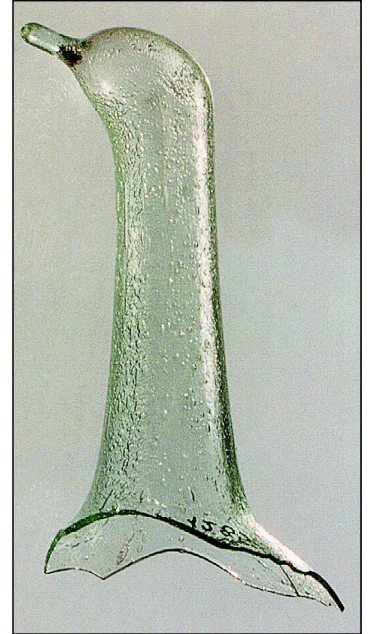
6

7

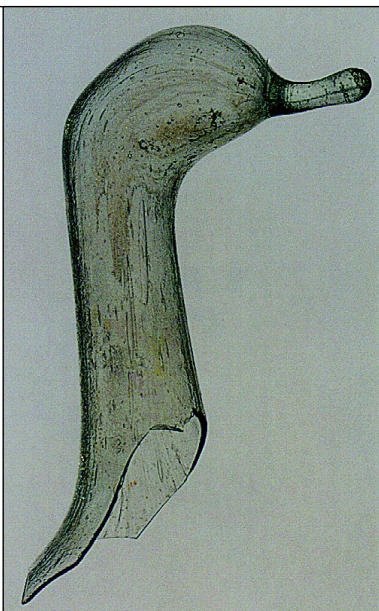
8

9

10

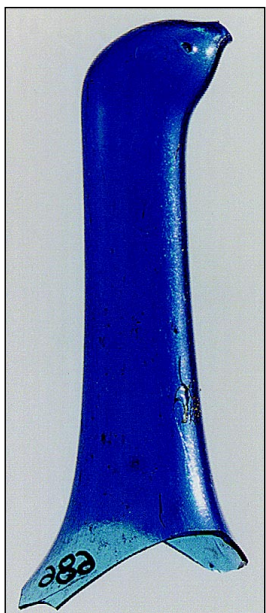
11

12

13

14

15